

Po trzecie, gloryfikacja bohaterów narodowych. Taras Szewczenko, którego rolę w historii i kulturze Ukrainy porównuje się do roli Adama Mickiewicza w kulturze i historii Polski, został niekwestionowanym wieszczem i duchowym przywódcą Majdanu – portret poety umieszczono na głównej scenie placu. Oblicze ojca nowożytnej literatury ukraińskiej spogląda też z murów i resztek barykad. Szewczenko, urodzony jako chłop pańszczyźniany w 1814 roku w niewielkiej wiosce pod Kijowem, dzięki talentowi malarskiemu i literackiemu został wykupiony na wolność i rozpoczął studia w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. W dobie rusyfikacji Ukrainy, prowadzonej przez cara Piotra I, tworzył poezję w języku ukraińskim, podnosząc rodzimy język, oficjalnie uznawany wówczas za gwarę chłopstwa i wypaczenie rosyjskiego, do roli języka literackiego. Jego twórczość jest przepelniona pragnieniem wolności. Inspiracji szukał w ukraińskiej kulturze ludowej i pieśniach rodzimych bardów.

Obok Szewczenki pojawia się Iwan Franko, poeta, pisarz, tłumacz, działacz społeczny, również pochodzący z rodziny chłopskiej, w którego twórczości są obecne idee ukraińskiego nacjonalizmu. Trójcę Majdanu zamyka Łesia Ukrainka, w rzeczywistości Łarysa Kosacz-Kwitka, poetka, pisarka, krytyczka literacka, tłumaczka. Głównym tematem jej twórczości jest Ukraina ukazana przez pryzmat podań ludowych, baśni, wierzeń, przyrody i opowieści rodzinnych.

Poza nimi z Majdanu spogląda – rzadko, ale z niepokojącą intensywnością – twarz Stepana Bandery, dla Ukraińców bohatera narodowego, dla Polaków mordercy i zbrodniarza. Jego obecność po części można tłumaczyć tym, że Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN, założona w Wiedniu w 1939 roku), której był jednym z przywódców, zanim stanął na czele frakcji OUN-B (od 1940 roku), przyjęła koncepcję nacjonalizmu według Dmytra Doncowa, zakładającą, że głównym wrogiem Ukrainy jest Rosja. Przede wszystkim jednak Bandera to legendarna postać ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego, dążącego do niepodległości kraju za wszelką cenę. W 2010 roku

prezydent Wiktor Juszczenko nadał mu pośmiertnie tytuł Bohatera Ukrainy. Dekret ostatecznie został uchylony rok później przez sąd w związku ze sprzeciwem Rosji, Polski, Izraela i Parlamentu Europejskiego. Sam gest pokazuje jednak, że dla wielu Ukraińców Bandera wciąż pozostaje herosem. Celebracja nacjonalistycznych bohaterów narodowych zaczęła się zresztą dużo wcześniej niż na Majdanie. Ale dopiero po rewolucji poparto ją działaniami legislacyjnymi – zabraniającymi pokazywania komunistycznych symboli oraz wyrażania się krytycznie o wojownikach o niepodległość, w tym tych skrajnie prawicowych z czasów II wojny światowej (czyli między innymi o Stepanie Banderze). Prawo nr 2538-1 *O prawnym statusie i uhonorowaniu bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku* mówi, że „publiczne zaprzeczenie sprawiedliwego powodu bojowników do walk o ukraińską niepodległość w XX wieku obraża godność narodu ukraińskiego i jest nielegalne”³⁵. Wkrótce na cześć bojowników mają być przemianowane niektóre kijowskie ulice.

Za nowymi ustawami stoi Wołodymyr Wiatrowycz, były szef lwowskiego Centrum Badań Ruchu Wyzwoleńczego (CDWR). Centrum jest utrzymywane z prywatnych pieniędzy, a jego główny cel to przewartościowanie znaczenia działalności takich grup jak OUN i UPA i ukazanie ich przede wszystkim jako wyzwolicieli Ukrainy spod sowieckiej, polskiej i niemieckiej opresji. Członkowie tych nacjonalistycznych grup są ukazywani jako wojownicy o wolność i wyzwolenie, którzy w celach wyższych byli zmuszeni do radykalnych działań – jednym z nich były czystki etniczne ludności polskiej na Wołyniu w latach 1943–1944, które Wiatrowycz nazywa wydarzeniem tragicznym, ale typowym dla czasów wojny – w końcu wszyscy wiemy, że wojna jest zła i dzieją się podczas niej złe rzeczy. Dokumenty oczerniające dowództwo OUN i UPA Wiatrowycz uznaje za sowieckie fałszerstwa. Dziś jest szefem

³⁵ Por. Jared McBride, *How Ukraine's New Memory Commissar Is Controlling the Nation's Past*, <https://www.thenation.com/article/how-ukraines-new-memory-commissar-is-controlling-the-nations-past> (dostęp: 20.01.2018).

Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej. Na to stanowisko powołał go w 2014 roku prezydent Petro Poroszenko. Nikt inny lepiej nie zmienił pamięci narodowej na tę ładniejszą i łatwiej akceptowalną.

Obok bohaterów narodowych do ikonografii rewolucji weszli bohaterowie Majdanu. Między 22 stycznia, kiedy zginęli Serhij Nigojan, Mychajło Żyznewskij i Jurij Werbyckij, a 20 lutego 2014 roku śmierć poniosło ponad stu obrońców Majdanu³⁶, którzy odąd będą nazywani Niebiańską Sotnią.

Po czwarte, symbole narodowe i polityczne. W 2013 i w 2014 roku cały Kijów tonął w żółci i błękicie. Wagony metra, płachty osłaniające rusztowania, donice miejskie, parkany, płoty, ławki, murki, reklamy w metrze, czapki i szaliki. Ukraińcy bardzo silnie wyrażali chęć dołączenia do Unii Europejskiej – motyw flagi unijnej, niebieskiej z dwunastoma żółtymi gwiazdami, był jednym z najczęściej występujących na ulicach Kijowa. Flagi powiewały na placu Europejskim i na budynku ministerstwa spraw zagranicznych.

Te działania rodziły się naprędce i były bieżącym komentarzem na temat politycznej sytuacji w kraju. Interesujące jest natomiast, co dziś dzieje się w Kijowie ze sztuką, która raz wyszła na ulicę i już na niej pozostała. Od końca rewolucji w mieście nie przestają powstawać wielkoformatowe murale oraz prace w przestrzeni miejskiej wykonane w innych technikach. Są autorstwa zarówno artystów ukraińskich, jak i znanych na całym świecie twórców street artu. Wydają się przedłużeniem działań artystycznych z okresu rewolucji, z tą różnicą, że teraz są planowe, wykonywane na ogromną skalę, pokrywają budynki od kilku do nawet kilkunastu pięter. Pojawiające się podczas rewolucji motywy i tematy powracają, teraz w postaci działalności planowej.

³⁶ Ołena Makarenko, *Separating myth from reality: 6 facts on the shooting of the Euromaidan protesters*, <http://euromaidanpress.com/2016/02/20/separating-myth-from-reality-6-facts-on-the-shooting-of-the-euromaidan-protesters/#arvlbdata> (dostęp: 13.08.2015).

Ich charakter niewiele ma w sobie z „radosnej aury i witalności”, o której piszą zagraniczne media, zachwalając nowy trend³⁷.

Ogromną popularnością cieszą się przedstawienia bohaterów – zarówno tych z przeszłości, jak i tych z Majdanu, z lat 2013–2014. Pod koniec 2015 roku na rogu ulic Żylińskiej i Starowokzalnej powstał ogromny mural z przedstawieniem Pawła Skoropadskiego, który w 1918 roku przejął władzę w Ukraińskiej Republice Ludowej, obwołał się jej hetmanem i nadał jej nazwę Państwo Ukraińskie. Państwo to pozostawało pod protektoratem wojsk niemieckich i austro-węgierskich, które miały zapewnić mu ochronę przed Rosją Sowiecką. I choć jeszcze w tym samym roku Skoropadski wycofał się ze swej taktyki i sugerował połączenie Państwa Ukraińskiego z Rosją, w świadomości masowej do dziś odgrywa rolę obrońcy Ukrainy przed wrogiem, któremu i dziś stawia ona czoła. Mural powstał szybko, zaledwie w tydzień, i został oparty na najbardziej znanej fotografii hetmana – jest jej bezpośrednim odwzorowaniem. Wykonało go dwunastu artystów z grupy Kailas V, specjalizującej się we wszelkich zleceniach wielkoformatowych w przestrzeni miasta, zarówno artystycznych, jak i reklamowych. Kuratorem projektu jest Geo Leros³⁸. Autorstwa tej samej grupy są murale z podobizną Tarasa Szewczenki i Mychajła Hruszewskiego, ukraińskiego polityka i historyka, autora takich prac jak *pięciotomowa Historia literatury ukraińskiej, Zarys historii narodu ukraińskiego czy Ilustrowana historia Ukrainy*. Zarówno twórczość Hruszewskiego, jak i wspomnianych wcześniej Iwana Franki i Tarasa Szewczenki, została uznana przez Johna Alexandra Armstronga, amerykańskiego badacza sowietyzmu i nacjonalizmu, za źródło narodzin ideologii nacjonalizmu

³⁷ Amos Chapple, *The revolution-inspired graffiti changing the face of Kiev – in pictures*, <https://www.theguardian.com/world/gallery/2016/aug/26/the-revolution-inspired-graffiti-changing-the-face-of-kiev-in-pictures>, oraz Donna, *Kiev's street art through a lens*, <http://www.graffitistreet.com/kievs-street-art-through-a-lens/> (dostęp: 20.01.2018).

³⁸ Wecityart.com.



Kailas V, *Pawło Skoropadski*, ul. Starowokzalna 12, Kijów, 2015,
fot. archiwum artystów

ukraińskiego³⁹. Grupa Kailas V ma w planach wykonanie całej serii murali przedstawiających bohaterów historycznych Ukrainy⁴⁰.

Gdy w styczniu 2014 roku świat obiegła wiadomość o pierwszej ofierze Majdanu, Serhiju Nigojanie⁴¹, jego twarz zaczęła pojawiać się na wszelkich elementach wizualnych i graficznych związanych z rewolucją. Media, ukraińskie i międzynarodowe, publikowały jego zdjęcia, najczęściej te wykonane przez ukraińskiego fotografa Maksyma Belousowa dla magazynu „Art Ukraine”. Zdjęcie Belousowa zostało przerobione na szablon, który wykorzystano do zdobienia tarcz ochronnych, barykad, a później koszulek z podobizną Nigojana. W 2016 roku portugalski artysta Alexandre Farto (Vhils) wykorzystał inny wizerunek – stop-klatkę z telewizji internetowej Ukr.Stream.TV. Farto, pracując w wymyślonej przez siebie technice kucia w powierzchni gipsu wcześniej nałożonego na ścianę, wykonał wielkoformatowy portret Nigojana. Praca znajduje się w Ogrodzie Niebiańskiej Sotni w Kijowie przy ulicy Mychajliwskiej, przestrzeni zagospodarowanej przez kolektyw Misto-Sad razem z lokalną społecznością. Farto obejrzał zdjęcia wszystkich poległych podczas rewolucji, lecz to właśnie Nigojan przykuł jego uwagę. „Jego oczy to oczy całej Niebiańskiej Sotni” – napisał artysta na swojej stronie internetowej⁴². Nigojan zawałdną masową wyobraźnią.

W ogrodzie znajduje się także fragment płotu z napisem „*Sława Ukrajini!*”, którym osłonili się protestujący podczas starć z Berkutem 17 lutego 2014 roku. Jest częścią ogrodzenia, które otaczało skwer,

³⁹ John A. Armstrong, *Ukrainian Nationalism 1939–1945*, Columbia University Press, New York 1955, s. 7. Krytyce poddaje się również to, że Hruszewski używał terminu „Ukraina”, gdy mówił o czasach, kiedy istniała jedynie Ruś Kijowska (IX–XIV wiek).

⁴⁰ В Києве появилсь „лік” гетмана Скоропадського, <https://styler.rbc.ua/rus/zhizn/kieve-poyavilsya-lik-getmana-skoropadskogo-1450100891.html> (dostęp: 20.01.2018).

⁴¹ W tym roku przyznano mu odznaczenie Heroj Ukrainy (Bohater Ukrainy), które jest najwyższym odznaczeniem narodowym przeznaczonym dla cywila, <http://nebe-snasotnya.com/sergij-nigojan.html> (dostęp: 20.01.2018).

⁴² *Portrait of Serhiy Nigojan at the Heavenly Hundred Garden*, Kiev, <http://vhils.com/news/portrait-in-kiev-ukraine-serhiy-nigojan> (dostęp: 20.01.2018).



Vhils, *Serhij Nigojan*, kurator Ołeh Sosnow,
Ogród Niebiańskiej Sotni, Kijów, 2016,
fot. Andre Santos

będący najpierw nielegalnym wysypiskiem śmieci, a następnie nieoficjalnym punktem spotkań protestujących. Jest to pierwszy projekt Misto-Sad, w dodatku w całości oparty na działalności wolontariackiej. Architekci krajobrazu stworzyli go razem z mieszkańcami Kijowa i rodzinami poległych. Wszystkie drzewa i kwiaty zostały zakupione przez osoby prywatne. Kateryna Paljura z Misto-Sad mówi, że ten skwer symbolizuje to, czym był Majdan. „Ludzie zebrali się, aby wspólnie zbudować pomyślną przyszłość. Ich duch nie został pokonany – stworzyli fragment pięknego kraju”⁴³. Symboliczna jest też estetyczna przemiana skweru, świadcząca o świadomym podejściu do kwestii wspólnej przestrzeni miejskiej. Miejsce znajduje się w pobliżu centrum Kijowa, a mimo to służyło do tej pory jako nielegalne wysypisko śmieci. Dziś ogród jest nie tylko miejscem pamięci, lecz także miejscem spotkań. Poza alejkami spacerowymi i strefami odpoczynku znajduje się tu ogród warzywny, w którym mieszkańcy sami sadzą i hodują warzywa w sposób ekologiczny. Działalność ogrodu ma symboliczny aspekt „nowego pięknego życia”, nad którym wszyscy wspólnie pracują. Jest czymś całkowicie nowym w mieście, które nie przykłada wielkiej wagi do wyglądu przestrzeni publicznej. Stał się również symbolem demokracji – poprzez łączenie przeszłości i teraźniejszości, pamięci o ludziach, którzy zginęli w jej obronie, z byciem miejscem wspólnego wysiłku, aby dziś utrzymać tę wspólną przestrzeń przy życiu.

Obok powrotu do wizerunków bohaterów w przestrzeni miasta – w pracach zarówno ukraińskich, jak i zagranicznych artystów – widoczny jest powrót do symboliki i kultury narodowej. Pojawiają się postaci w tradycyjnych strojach ukraińskich, jak w pracy *Odrodzenie* Francuza Setha Globepaintera i Aleksieja Kisłowa z Ukrainy z 2014 roku, powstałej w ramach festiwalu French Spring, czy *Dziewczyzna w stroju ukraińskim*

⁴³ Anastasia Własowa, *Ukraine Today: Heavenly Hundred Garden three years after Maidan*, <http://uatoday.tv/entertainment/heavenly-hundred-garden-unites-ukrainian-community-808173.html> (dostęp: 20.01.2018).



Seth Globepainter, Aleksiej Kisłow, *Ukraińska wiosna*,
kurator Ołeh Sosnow, ul. Boryczew Tok 33/6a, Kijów, 2014,
fot. Marie Meneu

i *Łesia Ukrainka* Guida van Heltena z Australii. Mata Ruda, artysta z Kostaryki, stworzył na tyłach Majdanu mural z wyobrażeniem słowiańskiej bogini otoczonej słonecznikami, narodowym kwiatem Ukrainy.

Murale często są przepełnione prostą i dość patetyczną symboliką. Seth Globepainter jest autorem pracy przedstawiającej dwóch chłopców ubranych w stroje w barwach ukraińskich, skutych łańcuchami i owiniętych wstęgami układającymi się w złoty trójkąt, herb Ukrainy. *Niestabilność* to pięćdziesięciometrowej wysokości mural greckiego artysty INO. Przedstawia baletnicę tańczącą na bombie.

Aż cztery murale stworzył w Kijowie pochodzący z Australii Fintan Magee. Z 2016 roku pochodzi *Wizjonerka*. Rok wcześniej powstał mural *Odbudowa*, na którym młoda dziewczyna brodząca w wodzie (krajobraz po powodzi) niesie stos drewna na odbudowę – w domyśle – kraju. Z tego samego roku pochodzą *Marzycielka* i *Przejście przez rzekę*. Pierwszy z nich jest portretem pochodzącej z Krymu ukraińskiej gimnastyczki Hanny Rizatdinowej, która głośno wypowiadała się o aneksji Krymu w 2014 roku⁴⁴. Podobnie jak wiele innych murali w Kijowie, również ten powstał na podstawie zdjęcia i jest jego bezpośrednim odwzorowaniem. Rizatdinowa jest jednocześnie ucieleśnieniem bohaterki narodowej (dzięki jej międzynarodowym sukcesom sportowym), jak i dziewczyny z Krymu, która została pozbawiona domu (znów w sensie symbolicznym – ojczyzny). Sam artysta mówi, że mural pokazuje kobietę, która wie, jak spełniać swoje marzenia⁴⁵. Ukryta wiadomość jest pełna optymizmu dla narodu ukraińskiego, podobnie jak w jego kolejnym muralu *Przejście przez rzekę*, traktującym o pokonywaniu barier i płynięciu pod prąd.

⁴⁴ Amos Chapple, *The revolution-inspired graffiti...*, dz. cyt., oraz Donna, *Kiev's street art through a lens*, <http://www.graffitistreet.com/kiivs-street-art-through-a-lens/> (dostęp: 20.01.2018).

⁴⁵ Fintanmagee.com.